

стратегиясын, оның тәуекелдерді басқару саласындағы саясатын ескере отырып әзірленеді және несиелік қызметтің негізгі бағыттарын айқындайды.

Банктің несие саясатын қалыптастыруға ішкі ғана емес, сонымен қатар сыртқы факторлар да шешуші әсер етеді деп санаймыз. Сыртқы факторлар мыналарды қамтуы керек:

- саяси және экономикалық конъюнктураның жалпы жағдайы;
- халықаралық қаржы институттарының мемлекеттің ақша-несие саясатына ықпалы;
- алықтың әл-ауқатының деңгейі;
- іскерлік белсенділіктің өңірлік ерекшелігі;
- аймақтың экономикалық әлеуеті.

Сыртқы ортадағы кез-келген өзгерістер банктің несие саясатында және сәйкесінше несие қоржынын қалыптастыруда көрініс табуы керек.

Іс жүзінде несие саясатын жүзеге асырудың әдістері әр түрлі тетіктер мен құралдар арқылы қалыптасады. Олардың қатарына: несие саясаты, несие стандарттары мен несие нұсқаулары жатқызылады.

Әдебиеттер

1. Банковский менеджмент: учебник / под ред. О.И. Лаврушина. - М.: Кнорус, 2011. – 560 с. С. 374
2. Анна Видянова, 2018 г. Банки РК с самым проблемным кредитным портфелем <https://kapital.kz/ratings/>

Исабекова А.С., Ильясова Г.К., 3 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Топшахова Г.С.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯ ЖАҒДАЙЫ

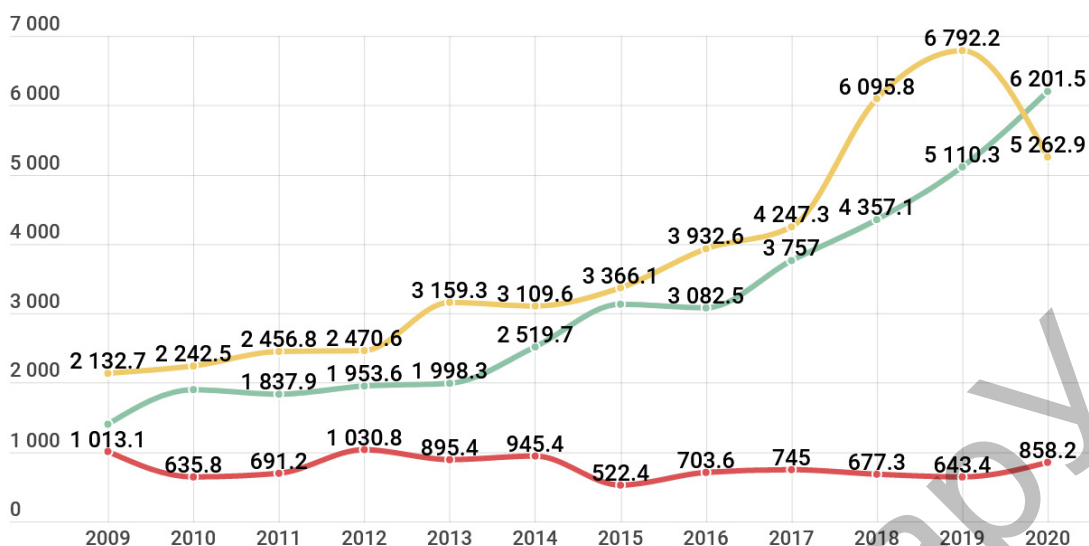
Мемлекеттік экономиканың дамуы үшін ақшалай инъекциялар қажет. Оларды өз қаражаттарынан пайдалануға болады. Алайда, Қазақстан шетелдік инвестицияларды жиі пайдаланады.

2020 жылдың екінші тоқсаны әлемдік экономика үшін жағымсыз көрсеткіштермен аяқталды. Бірақ осы жағдайлардың өзінде де Қазақстан мемлекеттік қарыздың төменгі деңгейін сақтап келеді. Елдің резервтері пандемияның салдарын жеңілдетуге көмектеседі.

2020 жылы негізгі капиталға инвестициялар соңғы 10 жылда алғаш рет төмендеді. Ірі бизнес инвестицияларының төрттен бірін қысқартты, соның арқасында шағын кәсіпкерліктің үлесі алғаш рет 50% -дан өсті. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша 2020 жылы Қазақстандағы негізгі капиталға салынған инвестиция көлемі 12,323 трлн теңгені құрады. Бұл 2019 жылғы деңгейден 223,3 млрд теңгеге аз. Осылайша, Қазақстан экономикасына инвестициялар азайды және бұл соңғы 10 жылда бірінші рет болды. 2010 жылы төмендеу 0,5% болса, қазір 3,4% құрайды. Инвестициялардың азаюына ірі бизнес жауапты болды. Ол салған инвестиция көлемі бір жыл ішінде 5,26 триллионды құрайтын 1,529 трлн теңгеге азайды. Бұл соңғы үш жылдағы ең төменгі мән. Соңғы алты жылда бұл бірінші рет инвестицияның төмендеуін байқау болып табылады. Пайыздық қатынаста бұл соңғы 12 жылдағы ең аз құлдырау - 24,9%. Ірі бизнес инвестиция салудан бас тартса, кішігірім кәсіпорындар оларды белсенді түрде көбейтіп отырды. Мысалы, орта бизнес субъектілерінің негізгі капиталға салынған инвестициясының көлемі 852,8 млрд теңгені құрады: Бұл бір жыл бұрынғыдан 36,5% артық, бұл 2009 жылдан кем емес өсім. Бұл соңғы алты жылдағы орта бизнес инвестицияларының ең үлкен көлемі, бұл негізінен төрт жылдағы инвестициялардың алғашқы өсімі - бұған дейін инвестициялар соңғы жеті жылдың алтауына түсіп кеткен. Шағын бизнес инвестициялардың одан да күшті өсуін қамтамасыз етті. 2020 жылдың соңында көрсеткіш 6,2 трлн теңгені құрады. Осылайша, шағын кәсіпкерліктің жалпыұлттық көрсеткішке қосқан үлесі алғаш рет 50% -дан жоғары болды (2019 жылы ол 40,7% құрады). Жалпы, шағын кәсіпкерліктің жалпы инвестициясы 11 жыл қатарынан өсіп келеді.

Экономикалық өсудің болжамы Ұлттық экономика министрлігінің мәліметтері бойынша, Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің (ЖІӨ) нақты өсімі келесі жылы 2,8% құрайды. Ал 2025 жылы - қазірдің өзінде 4,6%. Экономиканың барлық салаларының оң дамуы күтілуде.

Осы жағдайларда экономиканы әртарапандырудың маңызы зор. Яғни, Қазақстанда өндірілетін өнім түрлерін кеңейту.

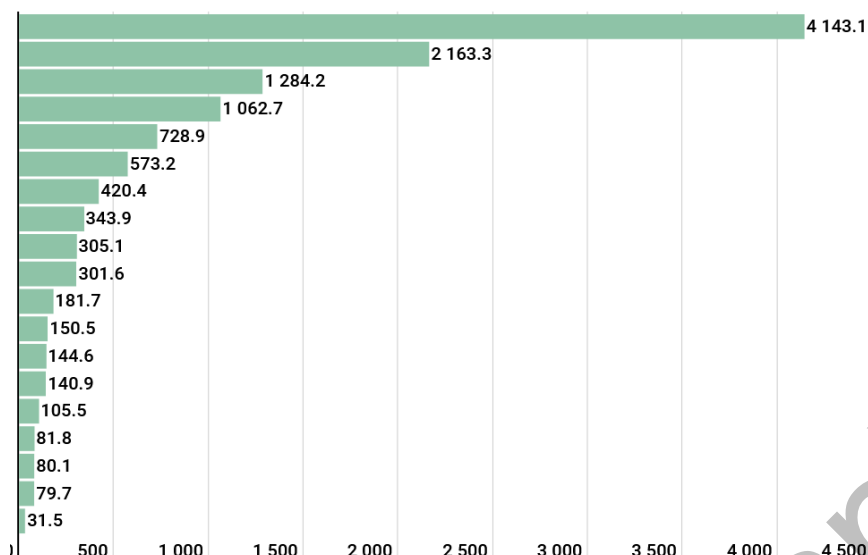
Бірақ бұл процесті шетелдік инвестициясыз жүзеге асыру қиын. Олар өндірісті құруға және бәсекеге қабілеттілікті дамытуға көмектеседі. Қазақстан шетелдік қатысушылар үшін тартымды инвестициялық сайт болып табылады. Мысалы, 2018–2019 жылдары бүкіл әлемде инвестицияның төмендеуі байқалды. Сонымен бірге, 2018 жылы Қазақстан өткен жылмен салыстырғанда 15,8% -ға көп қаражат алды. Ал 2019 жылы көрсеткіштер бұрынғы деңгейде қалды - 24 миллиард АҚШ доллары. Биыл бірінші тоқсанда 3,6 миллиард доллар тікелей инвестиция түсті.

Экономикаға инвестиция салудағы көшбасшылар барлық инвестиция салушы елдердің ішінен Нидерланды 2020 жылдың бірінші тоқсанында Қазақстан экономикасына ең көп қаржы салған - 988,3 млн.

Екінші орынды аталған мерзімде 744,9 миллион доллар инвестициялаған АҚШ иеленді. Ресей Федерациясы инвестиция көлемі бойынша үшінші орынды иеленді. Инвестициялар көлемі \$ 379,9 млн құрады.

Бесінші орында әлемдегі ең ірі экономикасы бар көрші мемлекет болып табылатын Қытай тұрды, 199,5 млн. Ол инвестиция көлемі бойынша Швейцариядан артта қалды - 255,2 млн. Сыртқы қарыз және инвестициялар Қазақстанның сыртқы қарызы үш бағыттан тұрады: Үкімет - 2020 жылғы 1 сәуірдегі 12,3 млрд доллар немесе ЖІӨ-нің 6,7%. Квзимемлекеттік - 17 миллиард доллар немесе ЖІӨ-нің 9,3%. Бұл акционер, құрылтайшы, бақылау пакетінің иесі ретінде мемлекеттің қатысуымен заңды тұлғалардың қарызы. Компанияаралық қарыз - 97 млрд доллар немесе ЖІӨ-нің 67%. Бұл қазақстандық компанияларға шетелдік инвестициялар.

Яғни, жалпы сыртқы қарыз жалпы ішкі өнімнің 83% -ына немесе 152,7 млрд долларға тең. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінде атап өткендей, Қазақстанның сыртқы қарызының 80% -дан астамы жеке сектордың міндеттемелері болып табылады, олар үшін мемлекет және қарапайым азаматтар жауап бермейді. Сонымен қатар, компанияаралық қарыздың өсуі инвестициялардың ұлғаюын көрсетеді. Және бұл өндірісті құруға және кеңейтуге, заманауи технологиялардың келуіне, жаңа жұмыс орындарын ұйымдастыруға және бюджетке салық түсімдерінің көбеюіне оң әсер етеді.

Ақша қайда кетеді? Тау-кен өнеркәсібі Қазақстанға инвестиция құюдың негізгі бағыты болып қала береді. 2020 жылы мұнда 4,143 трлн теңге инвестиция салынған. Яғни, негізгі капиталға бөлінген әрбір үшінші теңге шикізат өндіруге салынған. Алайда, 2019 жылмен салыстырғанда, бұл өте қарапайым нәтиже: бір жыл ішінде инвестиция көлемі 1,46 трлн теңгеге немесе 26,4% төмендеді. Бірақ бұл құлдыраудың өзі де рекордтық көрсеткіш болған жоқ. Құрылысқа салынған инвестициялар бір жыл ішінде 35,8% -ға төмендеп, 80,1 млрд теңгені құрады. Айтарлықтай төмендеу - 23,7% - саудада орын алды (181,7 млрд. Теңгеге дейін). Электрмен, газбен, бумен, ыстық сумен және салқындатылған ауамен қамтамасыз етуге салынған инвестициялар жыл аяғында 728,9 млрд теңгені құрап, 20,5% төмендеді. Инвестициялардың ең үлкен өсімі өнер, ойын-сауық және демалысқа (2019 жылғы деңгейден 217,5%), сондай-ақ денсаулық сақтау саласына (2,4 есе өсім) түсті. Қызметтің басқа түрлеріне инвестициялар 97,9% өсті.

Егер нақты сандар туралы айтатын болсақ, онда: 2020 жылы экономикалық қызметтің төрт түріне - тау-кен өндірісіне (4,1 трлн) және өңдеу өнеркәсібіне (1,06 трлн), жылжымайтын мүлікпен операцияларға (2,16 трлн) және көлік пен қоймаға 1 трлн теңгеден астам инвестиция салынды. (1,28 трлн). 2019 жылы өндіріс саласы бұл тізімде болмады. Сонымен бірге, қайта өңдеуге салынған инвестициялар жылжымайтын мүлікке салынған қаражаттың жартысына тең болды - үйлер мен сауда орталықтарының құрылысына инвестициялар қайтадан зауыттарға қарағанда тартымды болып шықты. Коронавирус жылының өзінде денсаулық сақтау мен әлеуметтік қызметтерге өнерге, ойын-сауық пен демалысқа қарағанда аз инвестиция салынды - 343,9 миллиард теңгеге қарсы 305,1 миллиард. Сонымен қатар, 2020 жылмен салыстырғанда денсаулық сақтау мен әлеуметтік қызметке инвестициялар 167,5 млрд теңгеге, ойын-сауық, демалыс пен өнерге 190,2 млрд теңгеге өсті. Құрылыс және мемлекеттік басқарудағы негізгі капиталға шамамен осындай инвестициялар салынды - сәйкесінше 80,1 млрд және 79,7 млрд теңге.

2019 жылмен салыстырғанда қаражаттың ең көп ағыны жылжымайтын мүлікпен операциялар саласында байқалады - +525,4 миллиард теңге. Ауыл шаруашылығына инвестициялардың өсуі өңдеу өнеркәсібіне қарағанда көбірек болды - тиісінше 71,6 млрд. теңге және 68,8 млрд. Көптеген аймақтардың көрсеткіштері өсті. Өңірлер бойынша 2019 жылға қарағанда негізгі капиталға инвестициялардың өсуі Қазақстанның 17 аймағының 12-сінде байқалды. Ең күштісі - Түркістан облысында. Мұнда көрсеткіштер 59,4% -ға өсті. Шымкентте инвестициялар ағыны 40,9% өсті. Екі көршілес облыстың көрсеткіштері де айтарлықтай өсті - Нұр-Сұлтан (+21,55) және Ақмола облысы (+26,3%). Экономикасына инвестициялар азайған аймақтарға келетін болсақ, олар: Атырау облысы - -24,3% (3,33 трлн. теңгеге дейін). Бұл аймақ негізінен жалпыұлттық динамиканы анықтады: 2019 жылы ол Қазақстанға салынған барлық инвестициялардың 34,6% құрады. 2020 жылдың соңында үлес 26,9% -ға дейін төмендеді. Батыс Қазақстан облысы - -21,6% (467,5 млрд. Теңгеге дейін). Қызылорда облысы - -26% (291,7 млрд. Теңгеге дейін). Қарағанды облысы - -16,7% (678,2 млрд. Теңгеге дейін). Павлодар облысы - -1,8% (486 млрд. Теңгеге дейін). Республиканың 17 аймағының

14-інде инвестициялардың көп бөлігі ғимараттар мен құрылыстарды салуға және күрделі жөндеуге бағытталған. Ерекшеліктер - Павлодар, Солтүстік Қазақстан (мұнда машиналар, жабдықтар мен көлік құралдарын сатып алуға және оларды күрделі жөндеуге арналған шығындар басым),

сондай-ақ Атырау (негізгі капиталға салынған инвестициялар көлеміндегі басқа шығындар) облыстары.

Аймақтар инвестиция салатын жерлерде Нұр-Сұлтанда, Алматыда және Алматы облысында, сондай-ақ Шымкентте қаражаттың көп бөлігі жылжымайтын мүлік операцияларына салынады. Сонымен қатар, республикалық маңызы бар қалаларда барлық салаларға қарағанда осы мақсаттарға көп қаражат жұмсалады. Түркістан мен Жамбыл облыстарында инвестициялаудың басым бағыты көлік пен қойма болып табылады. Қарағанды облысында өңдеу өнеркәсібі, Солтүстік Қазақстан облысында ауыл шаруашылығы, Ақмола облысында электрмен, газбен, бумен, ыстық сумен және ауамен қамтамасыз етілуде. Қазақстанның барлық басқа аймақтарында инвестициялардың басым бағыты тау-кен өнеркәсібі болып табылады. Сонымен бірге Ақмола облысында және Нұр-Сұлтанда құрылысқа ең аз қаражат салынады. Солтүстік Қазақстан облысында - орналастыру және тамақтандыру қызметтерінде, Түркістан облысында - кәсіби, ғылыми-техникалық қызметте, Алматыда - ауыл шаруашылығында. Қазақстанның басқа аймақтарында экономикалық қызметтің ең аз сұранысқа ие түрі «қызметтердің басқа түрлерін ұсыну» болып табылады.

Әдебиеттер:

1. ҚР қаржы министрлігі <http://www.minfin.kz>
2. <https://forbes.kz/finances>
3. Инвестиция порталы <https://invest.gov.kz>

Карибаева А.Қ., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., доцент Комекбаева Л.С.

ИПОТЕКАЛЫҚ НЕСИЕЛЕНДІРУ

Ипотекалық несиелер ипотекалық нарықтың қайта құрылуының арқасында қол жетімді болды. Есімізге алсақ, банктер алғашқы ипотекалық несиелерді 2000 жылдардың басында шетелден тартылған қаражаттан бере бастады, шетелдік ставкалар Қазақстанмен салыстырғанда төмен болды. Сондықтан заемдар валюталық болды және 2008-2009 жылдары, кезекті жаһандық қаржы дағдарысы кезінде нарықты қатты құлдыратты [1]. Кірістерін теңгемен алған азаматтардың едәуір бөлігі долларлық несиелермен қызмет жүргізуде қиындықтарға тап болды, ал банктер дефолттың үлкен қаупіне тап болды. Қарыз алушылар мен банкирлер несиені қайта қаржыландырудың қиын жолынан өтуі керек болды.

Біртіндеп тұрғындардың баспана мәселелерін шешу толығымен мемлекеттің қолына өтті. 2016 жылдың соңында Үкімет 2025 жылға дейін ұзартылған "Нұрлы жер" мемлекеттік бағдарламасын бекітті. Бағдарламаның міндеті - арзан ипотека мен жалға алу есебінен қолжетімді баспана, сондай-ақ тұрғын үй құрылысын дамыту. Бағдарлама ("Бәйтерек" Ұлттық холдингінің құрылымдары арқылы) бастапқыда әкімдіктерде кезекте тұрған азаматтар мен мемлекеттік тұрғын үй құрылыс жинақ банкінің клиенттері үшін тұрғын үй салуды қаржыландырды, ол үшін жеке құрылыс салушылармен шарттар жасасты.

Бағдарламаға қатысушы халық серіктес банктерден 10% жеңілдікпен несиені алды (оның 7% мемлекет субсидиялайды). Біртіндеп субсидиялар қаржылық сұранысты кеңейте бастады және ипотеканы реттей бастады. Жеке баспанасы жоқ төлемге қабілетті азаматтар үшін "7-20-25" (жылдық 7%, бастапқы жарна 20%, 25 жылға) және бастапқы ғана емес, қайталама тұрғын үй сатып алумен "Баспана хит" бағдарламасы пайда болды. 2020 жылдың мамыр айында ҚТҚЖБ әкімдіктерде кезекте тұрғандарға "5-10-20" бағдарламасын ұсынды.